

חֹרְקָה לואִיס בּוֹרְחֵס

סוגיית הבוגד והגיבור

So the Platonic Year
Whirls out new right and wrong,
Whirls in the old instead;
All men are dancers and their tread
Goes to the barbarous clangour of a gong.

W. B. Yeats: The Tower

תחת השפעתם הניכרת של צ'סטרטון (מפיקן של תעלומות הדורות ומקשטן) ושל יועץ החצר לִיבְנִיץ (ממציא ההרמוניה אשר הושכנה מבעוד מועד), דימיינתי בערכים חסרי־תועלת עניין זה, שאעלה אולי על הכתב ושמבחינה מסוימת כבר מצדיק אותי. חסרים בו פרטים, תיקונים והגהות. יש בסיפור חלקים שטרם נחשפו בפני. היום, ב-3 בינואר 1944, אני רואה אותו כדלהלן.

העלילה מתרחשת באיזושהי ארץ משועברת וקשת־עורף: פולין, אירלנד, הרפובליקה של ונציה, מדינה כלשהי בדרום אמריקה או בבלקן... ליתר דיוק, העלילה התרחשה, כי אף על פי שהמספר הוא בן־זמננו, אירע סיפורו באמצע המאה התשע־עשרה או בתחילתה. נניח (לנוחיות הסיפור) שבאירלנד; נניח שב-1824. שם המספר רִיָאן. הוא הנין של פֶּרְגוּס קִילְפֶּטְרִיק הצעיר, הגיבור, היפה, שנרצח, שקברו חולל באופן מסתורי, ששמו מפאיר את שירי פֶּרְאוֹנִינג והוגו, שפסלו חולש על תל אפור בין ביצות אדומות.

קִילְפֶּטְרִיק היה קושר, מנהיג חשאי ומהולל של קושרים. בדומה למשה, שראה את הארץ המובטחת ממואב אך לא זכה לדרוך על אדמתה, מת קִילְפֶּטְרִיק ערב ההתקוממות המוצלחת אותה יזם ועליה חלם. יובל המאה הראשון למותו מתקרב. נסיבות הפשע חידתיות. רִיָאן, שהתמסר לעריכת ביוגרפיה של הגיבור, מגלה כי החידה איננה תעלומה משטרית גרידא. קִילְפֶּטְרִיק נרצח בתיאטרון. המשטרה הבריטית לא גילתה מעולם מי הרג אותו. ההיסטוריונים מכריזים שאותו כישלון אינו מכתים את שמה הטוב של המשטרה, כי ייתכן שהיא עצמה עומדת מאחורי הריגתו. היבטים אחרים בחידה טורדים את שלוות רִיָאן. אופיים מחזורי: נדמה כי הם חוזרים ונשנים או שהם משולכים באירועים אשר התרחשו במחוזות רחוקים, בתקופות רחוקות. אין עוררין, למשל, על כך שהשוטרים אשר בדקו את גופת הגיבור מצאו מכתב חתום ובו אזהרה מפני הסכנה, שהביקור בתיאטרון באותו

לילה טומן בחובו. גם יוליוס קיסר קיבל תזכורת אותה לא הספיק לקרוא בדרכו אל המקום בו חיכו לו פגיוני ידידיו, ובמסר צוינו הבגידה ושמות הבוגדים. אשת הקיסר, קלפּוֹרְנָה, ראתה בחלום איך ממוטטים מגדל שהסנאט העניק לבעלה. שמועות־שווא אנונימיות בישרו ערב מותו של קלפּטְרִיק, בכל רחבי הארץ, כי פרצה שרפה במגדל העגול בקילגֶרְן, אירוע שעשוי להיראות כנבואה, כי קלפּטְרִיק נולד בקילגֶרְן. אותן הקבלות (ואחרות) בין הסיפור של הקיסר ובין סיפור הקושר האירי מביאות את רִיאָן להניח צורת זמן חשאית, רישום שקוויו חוזרים ונשנים. הוא חושב על ההיסטוריה העשרונית שהגה קונדורֶסֶה, על המורפולוגיות שהציעו הגל, שפּנְגֶלֶר וויקו, על אנשי הסיודוס שמתנוונים מזהב לכרזל. הוא חושב על גלגול נשמות, דוקטרינה מטילת אימה בספרות הקלטית, דוקטרינה שהקיסר עצמו ייחס לדוראידים הבריטים. רִיאָן חושב שלפני קיומו כפּרְגוּס קלפּטְרִיק היה פּרְגוּס קלפּטְרִיק יוליוס קיסר. תגלית מוזרה מחלצת אותו מאותם מבוכים מעגליים, ותגלית זו משליכה אותו לאחר מכן למבוכים אחרים, סבוכים ומגוונים יותר: מלים מסוימות של קבצן אשר שוחח עם פּרְגוּס קלפּטְרִיק ביום מותו נצפו מראש בידי שייקספיר, והן נאמרות בטרגדיה "מקבת". חיקוי ההיסטוריה בידי ההיסטוריה הוא דבר די מדהים כשלעצמו; חיקוי הספרות בידי ההיסטוריה איננו מתקבל על הדעת... רִיאָן מעלה בבירוריו כי ב-1814 ג'ימז אַלְכְסַנְדֶר נולד, רעהו הוותיק ביותר של הגיבור, תירגם לגלית את הדרמות העיקריות של שייקספיר, ובכללן את "יוליוס קיסר". רִיאָן מגלה בארכיונים גם כתבי־יד של מאמר מאת נולד, על הפּסְטְשְפִילֶה בשווייץ: הצגות תיאטרון מקיפות ונוודות, המצריכות אלפי שחקנים וחוזרות על מאורעות היסטוריים באותם ערים והרים בהם אירעו. מסמך אחר שלא התפרסם חושף בפניו כי ימים ספורים לפני הסוף חתם קלפּטְרִיק, שעמד בראש הכינוס האחרון של הקושרים, על גזר דין מוות לבוגד ששמו נמחק. אותו גזר דין אינו עולה בקנה אחד עם נטיית קלפּטְרִיק לרחמנות. רִיאָן חוקר את הפרשה (אותה חקירה היא אחת הפרצות בעניין הנדון) ומצליח לפענח את התעלומה. קלפּטְרִיק חוסל בתיאטרון, אך העיר כולה שימשה תיאטרון, השחקנים היו עם רב, והדרמה שהוכתרה במותו נמשכה ימים רבים ולילות רבים. הנה מה שאירע:

ב-2 באוגוסט 1824 התכנסו הקושרים. הארץ היתה בשלה להתקוממות; למרות זאת, דבר מה תמיד כשל: בוגד כלשהו הסתנן לשורות הקושרים. פּרְגוּס קלפּטְרִיק הטיל על ג'ימז נולד לחשוף את הבוגד. נולד ביצע את המשימה: הוא הכריז בהתכנסות קבל עם ועדה, כי הבוגד הינו קלפּטְרִיק. נולד הביא הוכחות

חותכות לאמתות ההאשמה; הקושרים דנו למוות את העומד בראשם. קילֶפְטְרִיק חתם על גזר־דינו, אך ביקש שהענשתו לא תזיק למולדת.

נולֶן גיבש אז רעיון מוזר. אירלנד סגדה לקילֶפְטְרִיק; כל חשד, ולו גם הקלוש ביותר, בנוגע לשפלותו, היה עלול לפגוע בהתקוממות. נולֶן הציע תוכנית, שבעזרתה ישמש חיסול הבוגד את גאולת המולדת. הוא המליץ שהנידון יוצא להורג בידי רוצח אלמוני, דווקא בנסיבות דרמטיות, אשר ייחקקו בדמיון העם ויאיצו את ההתקוממות. קילֶפְטְרִיק נשבע לשתף פעולה עם מבצעי התוכנית, שאיפשרה לו לכפר על עוונו ולשים קץ לחייו.

נולֶן הרחוק בזמן לא היטיב להמציא בעצמו את נסיבות הביצוע של החיסול המורכב, ונאלץ להעתיקן ממחזאי אחר, האויב האנגלי ויליאם שייקספיר. הוא חזר על קטעים מתוך "מקבת" ו"יוליוס קיסר". ההצגה הפומבית והחשאית ארכה ימים אחדים. הנידון בא לדבלין, התווכח, פעל, התחנן, גינה, השמיע מלים פאתטיות, וכל מעשה מאותם מעשים שהיו עתידים להעצים את תהילתו תוכנן מבעוד מועד בידי נולֶן. מאות שחקנים שיתפו פעולה עם השחקן הראשי. תפקידם של אחרים היה מורכב, ותפקידם של אחרים - רגעי. הדברים שאמרו ושעשו מתועדים בספרי ההיסטוריה, בזיכרונה המשולהב של אירלנד. קילֶפְטְרִיק, נסער ממילוי התפקיד המדוקדק שכיפר על עוונו והמיט עליו שואה, העשיר לא פעם את תמליל שופטו בפעולות ובמלים מאולתרות. כך הלכה והתרחבה במרוצת הזמן הדרמה המאוכלסת בצפיפות, עד אשר ב-6 באוגוסט 1824, בתא עגום וילונות, אשר חזה את תאו של לינקולן, חדר קליע נכסף לחזה הבוגד והגיבור, שבקושי פצה את פיו והגה, בין שני פרצי דם, כמה מלים צפויות.

ביצירת נולֶן, דווקא הקטעים המחקים את שייקספיר הם הפחות דרמטיים; רִיאָן חושד כי הסופר שילב אותם כדי שמישהו, בעתיד, יגלה את האמת. רִיאָן מבין כי גם הוא חלק מן העלילה של נולֶן... בתום התלבטויות מתוחות הוא גומר אומר לשתוק בנוגע לתגליתו. הוא מפרסם ספר המעלה על נס את תהילת הגיבור. גם זה היה, אולי, צפוי.

מספרדית רמי סערי